

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE
LATVIJAS UN AUSTRUEIROPAS JAUNO UN JAUNĀKO LAIKU
VĒSTURES KATEDRA

Vēstures bakalaura studiju programmas

3. kursa studente

Anastasija Smirnova

Stud.apl.Nr.: as13215

**Sāras Foneres (1855-1936) publikācijas kā 19. gs. beigu un
20. gs. sākuma vēstures avots**

RĪGA, 2016

Saturs

Ievads	3
Avotu un literatūras apskats.....	5
1. Izmaiņas ebreju garīgajā kultūrā 18. -19. gs	7
1.1. Vispārējās kultūrpolitiskās izmaiņas un garīgie strāvojumi.	7
1.2. Izmaiņas un sievietes.....	7
2. Sāras Foneres biogrāfija.....	9
2.1. Ģimene.....	9
2.2. Privātā dzīve.	9
3. Sāras Foneres publicēto darbu analīze.....	11
3.1. Memuāri par Daugavpili (1862-1871)	11
3.2. Citi darbi.....	17
Secinājumi.....	18
Avotu un literatūras saraksts.....	20

Ievads

Rietumeiropā 18.-19. gs. apgaismības iespaidā norisinājās pakāpeniska ebreju atbrīvošana no tādiem viduslaiku ierobežojumiem kā piespiedu apmešanās konkrētās vietās, aizliegums ieņemt atsevišķus amatus, nodarboties ar noteiktām profesijām, aizliegums gūt izglītību universitātēs u.c.¹ 19. gs., pasaules historiogrāfijā saukts arī par garo gadsimtu, ir īpaši svarīgs ebreju vēstures pētīšanā. Tieši 19. gs., īpaši Haskalas² ietekmē, notiek būtiskas izmaiņas Eiropas ebreju kopienas ideju vēsturē, kas ietekmē ne tikai pašu ebreju, bet arī pasaules tautu vēsturi.³

18.-19. gs. līdzās citiem procesiem sāka parādīties arī izglītotas ebreju sievietes, kas notika arī, pateicoties tam, ka ebreju sabiedrībā parādījās vidusšķiras ģimenes. Viens no slavenākajiem piemēriem ir Prūsijā dzīvojušī Rāhele Varnhāgene (1771-1833), kuras vēsturisko mantojumu veido ap 10 000 vēstuļu un saloni⁴ nabadzīgajiem aristokrātiem (īpaši slavens ir Berlīnes salons). Tomēr, cik zināms, R. Varnhāgene vēlāk pāriet kristietībā un sabiedrībā netiek pieņemta, tādēļ nomirst vilusies.⁵ Par šo sievieti ir rakstījusi arī viena no 20. gs. ievērojamākajām vēsturniecēm Hanna Ārente.⁶

Runājot par ebreju sievietēm- pionierēm un Haskalas ideju turpinātājām, jāmin Dvora Barona (Devorah Baron, 1887-1956), kuru dēvē par pirmo ebreju rakstnieci modernajā ivritā. Viņa ir uzrakstījusi ap 80 īsajiem stāstiem un novelēm, ka arī tulkojusi ivritā. Dzīvojusi dažus kilometrus no Minskas, pie rabīna, kurš viņu apmācīja un vēlāk nolēma sūtīt vidusskolā, kur viņa mācījās kopā ar zēniem. 1907. gadā viņa saņēma atļauju strādāt par skolotāju. Savukārt 1902. gadā, 14 gadu vecumā izdota viņas pirmā īso stāstu publikācija, kuru apkopojis Leons Rabinovičs.⁷

Sāra Feiga (*Sheyne Feyge*) Menkina Fonere (Žagare, 1855–Pitsburga, 1936), iespējams, arī ir viena no pirmajām ebreju rakstniecēm, un viņa ir saistīta ar mūsdienu Latvijas pilsētu Daugavpili. Sākot ar 1881. gadu, S. Fonere publicēja piedzīvojumu stāstus bērniem un

---

¹ Sinkēviča, E. *Reliģiskā cionisma kustība Latvijā: vēsture, organizācijas, ietekme*. LU Teoloģijas fakultāte, Baznīcas un reliģiju vēstures katedra, Promocijas darbs, Darba vadītājs- profesors Ruvins Ferbers, 2014, 4.lpp.

² Haskala - ebreju apgaismības kustība.

³ Etiners, S., Ben Sasons H. G., Nadele, R., Safrajs, Š., Šterns, M., Tadmors, H. *Ebreju tautas vēsture*. Nordik, 2007., 281.- 240. lpp.

⁴ Salons – noteiktu cilvēku (visbiežāk, dižciltīgo) kopums, kas pulcējās kopā privātmājās un rīkoja dažādus ar kultūru saistītus (literatūra, mūzika, sociālpolitika) saviesīgus pasākumus. Īpaša salonu iezīme bija tā, ka tos organizēja sievietes. Salonu kultūra sākās ap 16. gs.

⁵ Hahn, B. *Rahel Levin Varnhagen*. Jewish Women's Archive. (Citāts: *A later remark that she valued her Jewish birth: "What for a long period of my life has been the source of my greatest shame, my most bitter grief and misfortune—to be born a Jewess—I would not at any price now wish to miss."* was conveyed by her husband after her death.) Pieejams: <http://jwa.org/encyclopedia/article/varnhagen-rahel-levin> (Skatīts: 29.11.15)

⁶ Arendt, H. *Rahel Varnhagen: The Life of a Jewess*, 1958.

⁷ Nurit, G. *Baron, Devorah*. The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe. Pieejams: http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Baron_Devorah (Skatīts: 29.11.15)

daiļliteratūru, ka arī Latvijas vēstures kontekstā nozīmīgu darbu – savas bērnības atmiņas par Daugavpili.⁸

Šajā pētījumā sniegts ieskats Austrumeiropas ebreju kopienas vēsturē, izmantojot vienas sievietes publicētos darbus. Darbā atspoguļots vienas konkrētas sievietes liktenis un memuāri kā vēstures avots, balstoties uz „case study” principu. Būtiski atzīmēt, ka S. Fonere dzīvoja teritorijā, kas tolaik ietilpa noņemšanas joslā (*черта оседлости*), kas vēlāk kļuva par ebreju kopienu reprezentējošām vietām. Tādēļ pētāmā tēma skatīta Austrumeiropas kontekstā, kas redzams arī S. Foneres dzīves vietu piemērā (Žagare- Daugavpils-Rīga-Lodza- Austrumeiropa-Lielbritānija-ASV; ietekmes sfēras- Viļņa- Vitebska- Minska utt.).

Darba **hronoloģiskās robežas** ir 19. gs. beigu un 20. gs. sākuma mija, it īpaši 19. gs. 60. gadi; kā referāta atskaites punktu varētu uzskatīt 1862. gadu, kad S. Foneres ģimene pārceļas uz Daugavpili, un 1903. gadu, kad tiek publicēti S. Foneres memuāri par Daugavpili un sieviešu iekļaušanās cionisma kustībā tikai iesākas.

Darba **aktualitātes** ir saistītas, pirmkārt, ar ebreju kopienu ideju vēstures izmaiņām pētāmajā laika posmā un otrkārt, ar ebreju sievietes kā kultūrpolitiskās dzīves indikatora lomas izmaiņām. Piemēram, salīdzinot latviešu tautības sievieti 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā, latviešu sieviešu idejas attīstījās līdz ar sociāli politisko situāciju –19. gs. 60. gados sievietes darboties mudināja jaunlatviešu kustība, 19. gs. 90. gados parādās jaunstrāvnieces. Pētniece V. Zelče analizē emancipācijas izplatīšanos (kuru saista ar moderno ģimeņu parādīšanos un patriarhālo ģimeņu skaita mazināšanos) Latvijas teritorijā gan ar sociāli politiskiem faktoriem, gan kulturāliem, gan ikdienišķiem, tomēr savā pētījumā par sievieti Latvijas teritorijā 19. gs. analizē tikai latviešu tautības sievietes.⁹ Treškārt, Rietumeiropā jau no 20. gs. 60. gadiem un plašāk 80. gados, bet Austrumeiropā no 90. gadiem aktuāla kļūst „herstory” pētīšana (no angļu val. – „viņas vēsture”, ko pretstata „history” – „viņa vēsturei”), tādēļ šādi pētījumi saista vairākas nozares – vēsturisko, sociālo, filozofisko, politisko.¹⁰

Darba mērķis ir analizēt 19. gs. beigu un 20. gs. sākuma publicētos darbus, īpaši memuārus, kā vēstures avotu. Lai sasniegtu mērķi izvirzīti šādi **uzdevumi**: 1. iepazīties ar S. Foneres personības vērtējumu un datiem literatūrā; 2. iepazīties ar 19. gs. beigu un 20. gs. sākuma ideju attīstību ebreju kopienās Austrumeiropā; 3. analizēt S. Foneres publicētos darbus, īpaši memuārus, un salīdzināt tos ar datiem zinātniskajā literatūrā.

⁸ Etiners, S., Ben Sasons H. G., Nadele, R., Safrajs, Š., Šterns, M., Tadmors, H. *Ebreju tautas vēsture*, 17-21 p.

⁹ Zelče, V., Sprugaine, V. *Marginālās jeb 1376. fonds*. Rīga: Latvijas valsts arhīvu ģenerāldirekcija. Latvijas valsts vēstures arhīvs, 2005., Žurnāla Vēstures Avoti IV izdevums.

¹⁰ Skota, D. V. Sieviešu vēsture. Grām.: Novikova, I. (sast.). *Mūsdienu feministiskās teorijas. Antoloģija*. Rīga: LU Dzimtes studiju centrs, Jumava, 2001, 460- 461. lpp.

Avotu un literatūras apskats

Darbs balstīts galvenokārt uz S. Foneres publicētajiem darbiem. Tika izmantoti Morisa Rozentāla tulkojumi, kurš pēc viņa paša liecībām ir S. Foneres maz-mazmazdēls. M. Rozentāls savā grāmatā ir iekļāvis kopā septiņus S. Foneres darbus.¹¹ Šī ir vienīgā pieejamā S. Foneres apkopojumu grāmata angļu valodā. Tās centrā ir S. Foneres memuari par viņas bērnību Daugavpilī, kas ir īpaši interesants avots Latvijas vēstures pētniecībā. S. Foneres apcerējumu par Daugavpils ebreju kopienu var definēt kā memuarus, nevis atmiņas, jo tie publicēti vairākus gadus pēc aprakstītajiem notikumiem. Memuari kā vēstures avots ierindojas starp daiļliteratūru un historiogrāfiju, apraksta konkrēta cilvēka dzīves gājumu. Nenoliedzami, šādam avotam piemīt arī liela subjektivitāte, tomēr tas palīdz saprast „laikmeta mitoloģiju”, laikmeta garu. Referātā tiek analizēti arī pārējie S. Foneres daiļliteratūras darbi. Lai gan vēsturnieku skatījumā daiļliteratūras žanra kā vēstures avota izmantošana tiek apšaubīta, tomēr tā palīdzēja labāk saprast ebreju kopienas garīgo dzīvi, jaunās idejas.

Par periodu Polijas teritorijā, kad S. Fonere darbojās sieviešu cionisma organizācijā, noderīgs publicētais avots bija poļu ebrejietes, sieviešu cionisma biedrības dibinātājas Puas Rakovskas (Puah Rakovsky, 1865-1955) memuaru apkopojums, kas, analizējot ebreju sievietes lomu, palīdzēja labāk saprast sociāli politisko fonu 20. gs. sākumā.¹² P. Rakovskas memuari bija noderīgi arī tādā ziņā, ka viņa ir S. Foneres laikabiedre, kura palika dzīvot Krievijas impērijas teritorijā.

Viens no tēmā svarīgāko publikāciju autoriem ir ebreju literatūras vēsturnieks Mihans Frams Koens.¹³ Par S. Foneri pieejami arī daži uzziņu materiāli, piemēram, Ebreju sieviešu enciklopēdijā.¹⁴ Lai gan S. Fonere dzīvojusi arī Latvijas teritorijā, ziņu par viņas darbību Latvijā praktiski nav. M.F.Koens vienā no saviem rakstiem secina, ka interese par S. Foneres darbiem un memuariem, iespējams, parādās, pateicoties interesei par baltkrievu ebrejietes Polīnas Vengerovas memuariem.¹⁵

No teorētiskajiem pētījumiem par ebreju vēsturi jāmin plašs pētījums ar detalizētiem faktiem par ekonomiskajiem, politiskajiem un kultūras notikumiem ebreju sabiedrībā – Aivara

---

¹¹ Foner, Sara. *A Woman's Voice: Sarah Foner, Hebrew Author of the Haskalah*. First Edition Edition. Translator-Rosenthal, Wilbraham, MA: 2001. Pieejams: www.fonerbooks.com (Skatīts: 29.11.15)

¹² Rakovsky, Puah. *My life as a radical Jewish woman : memoirs of a Zionist feminist in Poland*. Edited and with an introduction by Paula E. Hyman; translated from the Yiddish by Barbara Harshav with Paula E. Hyman, Indiana University Press, 2002, 205 p.

¹³ Cohen, M. F. The Hasidic-Mitnagdi Schism in 'Memories of My Childhood or a View of Dvinsk' by Sarah Feiga Foner: Historical Testimony or Personal Bias? (*Hebrew Higher Education*, Volume 17 (2015), 2015, 35-47.; Cohen, M. F. *Separation along Gender Lines: the Education of Sarah Feiga and Joshua Ber Menkin*. (2013), 171-181.; Cohen, M. F. *The historical and literary backgrounds for the development of Sarah Feiga Foner nee Meinkin as a hebrew writer*. Abstract for the master's thesis . 8. p.

¹⁴ *Jewish Women's Archive*. Pieejams: <http://jwa.org/search/site/sarah%20foner> (Skatīts: 29.11.15)

¹⁵ Cohen, M. F. *The Hasidic-Mitnagdi Schism in 'Memories of My Childhood or a View of Dvinsk' by Sarah Feiga Foner: Historical Testimony or Personal Bias?*, 37 p

Strangas pētījums, kas ļāva secināt par ebreju sociālpolitisko vēsturi (atsevišķi Kurzemē, Vidzemē un Latgalē) un kas pašlaik ir arī viena no plašākajām Baltijas ebreju vēsturei veltītajām monogrāfijām.¹⁶ Kā nozīmīgi pētījumi ir minami arī vēsturnieka M. Bobes darbs par ebrejiem Latvijā – pateicoties plašajam personvārdu klāstam, bija iespējams identificēt dažas S. Foneres memuāros minētas personas.¹⁷ Aprakstot vēstures notikumus Daugavpilī 60. gados, kā īpaši noderīgas jāmin poļu vēsturnieces Samborskas-Kukucas publicētās atmiņas par poļu 1963. gada sacelšanos.¹⁸

Analizējot S. Foneres memuāros minētās parādības ebreju reliģiskajā dzīvē, kā noderīgi jāmin LU Teoloģijas fakultātē izstrādātie A. Feigmaņa un E. Sinkēvičas doktora darbi, kas veltīti ebreju reliģiskās dzīvei Latvijas teritorijā.¹⁹

---

¹⁶ Stranga, A. *Ebreji Baltijā. No ienākšanas pirmsākumiem līdz holokaustam, 14. gadsimts-1945. gads*. LU žurnāla „Latvijas vēsture” fonds, 2008., 311. – 342. lpp.

¹⁷ Bobe, M. *Ebreji Latvijā*. Rīga, 2006.; ed. Bobe, M. *The Jews in Latvia*. Tel Aviv, 1971, 35 p. Pieejams: <http://www.jewishgen.org/yizkor/latvia1/lat375.html> (Skatīts: 29.11.15)

¹⁸ Samborska-Kukuca, D. 1863. gada poļu sacelšanās notikumi latgalē aculiecinieku liecībās un atmiņās. Tulk. Ē. Jēkabsons, *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2012., Nr. 3., 50.-71. lpp.

¹⁹ Feigmanis, A. *Rabīniskā literatūra Latvijā līdz 1940.gadam: virzieni un personības*. LU Teoloģijas fakultāte, Disertācija, Darba vadītājs- Dr. Hist. Eccl. Andris Priede, LU TF docents, 2011, 224 lpp.; Sinkēviča, E. *Reliģiskā cionisma kustība Latvijā: vēsture, organizācijas, ietekme.*, 208 lpp.

1. Izmaiņas ebreju garīgajā kultūrā 18. -19. gs.

1.1. Vispārējās kultūrpolitiskās izmaiņas un garīgie strāvojumi. Ebreju kopienās Eiropā 18. gadsimtā rodas un 19. gadsimtā attīstās jaunas filozofiskās koncepcijas. Pirmais, kas šajā aspektā ir jādefinē, ir Haskalas jēdziens, kas nozīmē ebreju sociālo un kultūras kustību, būtībā - apgaismības kustību. 1832. gadā parādās *maskilim* kustība (tulkojumā no ivrita – saprātīgais, saprotošais), kas apvieno izglītotos ebrejus, kuri ir Haskalas piekritēji un kuru mērķis ir antisemitisma pārvarēšana, ebreju iekļaušanās modernajā sabiedrībā un integrācija apmešanās teritoriju kultūrās, saglabājot savu reliģiju. Viņu oponenti bija mitnagedi, kuri uzskatīja, ka asimilācija Eiropas sabiedrībā nav iespējama, saglabājot saikni ar ebreju kopienu.²⁰ Mitnagedu garīgais centrs bija Viļna. Viņi iestājās par pamatīgām Toras studijām, askētismu un bija oponenti vēl citai kustībai – hasīdu (tulkojumā no ivrita - dievbijīgais), kuri jau 18. gadsimtā veidojās kā atsevišķs strāvojums ar noslieci uz ezotēriku, maģiju (hasīdisms ir attīstījies no kabalas tradīcijas), atšķirībā no mitnagediem, kuri balstījās uz faktiem, zināšanām.²¹

Svarīga šai kontekstā ir t. s. litvaku ietekme. Litvaki – ebreji no kādreizējās Lietuvas lielkņazistes teritorijas – Austrumeiropā bija pazīstami ar savu tieksmi pēc modernizācijas, sekularizācijas, radikālismu un tā visa loģisko turpinājumu – moderno nacionālismu. Viņi piekopa ortodoksālo jūdaismu.²²

Iepriekšminēto koncepciju ietekmē parādījās arī cionisms, kuram bija dažādi virzieni. Cionisms ir ebreju nacionālā kustība, kas balstās uz valodu, reliģiju un kultūru un kuras darbība ir vērsta uz vēsturiskās dzimtenes – Palestīnas – atgūšanu un ebreju nacionālās valsts veidošanu. Politiskais cionisms sākās 19. gadsimta beigās, saistīts ar Teodora Hercla darbību.²³ Pieņemts uzskatīt, ka cionisma kustība ir tieši Austrumeiropas „produkts”.²⁴ Piemēram, teologe E. Sinkēviča savā promocijas darbā min, ka reliģiskais cionisms saistīts ar „Mizrahi” organizāciju, kuru 1902. gadā Viļņā nodibināja Jichaks Jakovs Reines.²⁵

1.2. Izmaiņas un sievietes. Kulturoloģijas pētniece O. Soboļevska ir secinājusi, ka 19. gadsimtā Austrumeiropas ebreju sievietes pārvar dubultu emancipāciju – gan dzimuma, gan etnisko un kulturālo. O. Soboļevska uzskata, ka tieši sievietes bija vairāk vērsta uz askētismu Toras studijās un bija konservatīva savos uzskatos, pretēji vīriešiem, kuri gribēja modernizēties

²⁰ aut. kol. Etiners, S., Ben Sasons H. G., Nadele, R., Safrajs, Š., Šterns, M., Tadmors, H. *Ebreju tautas vēsture*, 319. – 323. lpp.

²¹ Turpat, 319. – 323. lpp.

²² Sinkēviča, E. *Reliģiskā cionisma kustība Latvijā: vēsture, organizācijas, ietekme*, 33. lpp.

²³ *Сионизм*. Краткая еврейская энциклопедия, том 7, кол. 870–910. Pieejams: <http://www.eleven.co.il/?mode=article&id=13819&query=%D1%C8%CE%CD%C8%C7%CC> (Skatīts: 24.11.15)

²⁴ Sk., piem.: *Cionisms*. Latvijas Enciklopēdiskā vārdnīca. Rīga: Nacionālais apgāds, 2002.; Veidlinger, J. *Review Essay From Ashkenaz to Zionism: Putting Eastern European Jewish Life in (Alphabetical) Order*. Association for Jewish Studies, Cambridge University, November 2009, 379-389.

²⁵ Sinkēviča, E. *Reliģiskā cionisma kustība Latvijā: vēsture, organizācijas, ietekme*, 3.-7.lpp.

un vairāk interesējās par integrēšanos vietējā dzīvesveidā.²⁶ Tā piemēram, literatūrvēsturnieks M. Koens, salīdzinot S. Foneres un viņas brāļa bērnības atmiņas, secina, ka sabiedrībā pieņemto normu un ierobežojumu dēļ (attiecībā uz sievietēm izglītības sfērā), S. Foneres brālis bija pazīstamāks tā laika izglītoto ebreju sabiedrībā un viņam bija vairāk publicēto darbu nekā viņa mātai.²⁷

Savukārt vēsturnieks A. Stranga par ebreju sievietes aktivitātēm kreisajā politiskajā cionismā Daugavpilī raksta, ka sieviešu piedalīšanās dažāda veida ebreju politiskajos un idejiskajos strāvojumos (ne reliģiskos) bija viens no ebreju modernizācijas spilgtākajiem piemēriem. Piemēram, Thija Libersone bija viena no kreisā cionisma dalībniecēm-pionierēm Daugavpilī, un vēlāk viņa izceļoja uz Palestīnu.²⁸ Arī viena no slavenākajām radikālā sociālisma pārstāvēm Roza Luksemburga bija ebreju izcelsmes un pati distancējās no ebreju kultūras.²⁹ Jāmin arī ebrejietes Gesjas Helfmanes (1855-1882)³⁰ sadarbības fakts ar Aleksandra II slepkavām-fanātiķiem.³¹ Tādejādi redzams, ka Austrumeiropā ebreju sievietes arī bija kulturāli aktīvas un ietekmēja cionisma ideju veidošanos 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā.

---

²⁶ Соболевская О.А. *Проблема преодоления культурных границ в мемуарах еврейских женщин второй половины XIX века*. Гродно, 2010. , С. 372-376.

²⁷ Cohen, M. F. *Separation along Gender Lines: the Education of Sarah Feiga and Joshua Ber Menkin*, 171-181.

²⁸ Stranga, A. *Ebreji Baltijā. No ienākšanas pirmsākumiem līdz holokaustam, 14. gadsimts-1945. gads*, 322., 539. lpp.

²⁹ Rakovsky, P. *My life as a radical Jewish woman : memoirs of a Zionist feminist in Polan.*, 2. lpp.

³⁰ Gesia Gelfman pārstāvēja t.s. Narodnaya Volya ("Tautas Gribas") revolucionāro "narodņiku" organizāciju, kas radās 1879. g. un vērsās pret carismu Krievijas Impērijā, ka arī mēģināja apvienot kopā inteliģences un tautas pārstāvjus. Tās mērķis bija piespiest valdību mainīt pārvaldi, ieviest demokrātiskās reformas un pēc tā sākt sabiedrības reorganizēšanu. Organizācijas galvenā metode bija terors; Aleksandra II slepkavošanu uzskatīja par vienu no tām. Dienu pēc 1881. g. 1. marta Aleksandra II nāvējošā ievainojuma, tika atklāts, ka apšaude notikusi tieši no G. Helfmanes un viņas dzīvesbiedra Nikolaja Sablina - arī "Tautas Gribas" pārstāvja – dzīvokļa. Dzīvoklī atrada arī 2 bumbas un nelegālo literatūru. N. Sablins nošāvās, tādēļ arestēja tieši G. Helfamani. *Skat. piem.:* Morius, A. *Nihilism: Philosophy of Nothingness*. AMF Publishing, 2015, 64 p.

³¹ Stranga, A. *Ebreji Baltijā. No ienākšanas pirmsākumiem līdz holokaustam, 14. gadsimts-1945. gads*, 317. lpp.

2. Sāras Foneres biogrāfija

2.1. Ģimene. Sāra Fonere (pims laulības Menkina) dzimusi 1855. gadā Lietuvas teritorijas pilsētā Žagarē³², kas robežojas ar mūsdienu Latvijas teritoriju. Vairāki pētnieki (M. Koens, M. Rozentāls) uzsver S. Foneres un viņas ģimenes (tēvs- Jozefs (dzimis ap 1820-?); māte- Šeina, pirms laulības Kahana) saistību ar Viļņas Gaonu (Elijah ben Solomon Zalman; 1720–1797), tomēr, iespējams, šādai pārliecībai ir vairāk reliģiski-ideoloģisks mērķis, lai vēl vairāk izceltu S. Foneres un Menkinu ģimenes saistību ar mitnagedu kustību, ar kuras pirmsākumiem saistās Viļņas Gaona vārds.³³ Sārai Fonerei bija trīs brāļi – Joshua Ber, Sholom un Gitl. Ļoti maz ir zināms par pēdējiem diviem, kuriem nav nekādu publicētu darbu.³⁴

S.Foneres vecāki dzimuši mūsdienu Lietuvas teritorijā, bet agrā bērnībā viņi pārcēlās uz Daugavpili. 19. gadsimtā Lietuvas zemes bija kā buferzona starp poļu kultūru un krievu kultūru un jāsecina, ka litvaku idejas bija aktuālas arī S. Foneres aprakstītajā Daugavpilī.³⁵ Daugavpilī Menkinu ģimene dzīvoja no 1861. gada, līdz 1871.gadā S.Fonere kopā ar vecākiem pārcēlās uz Rīgu. Pēc ebreju literatūras vēstures pētnieka Kohena uzskatiem Menkinu ģimene bija tradicionāla un cienījama ebreju kopienās (gan mūsdienu Latvijas, gan mūsdienu Lietuvas teritorijā), tā bija vidējās klases – tēvs nodarbojās ar vīna ražošanu, bet māte – ar šūšanu.³⁶ Būtiski atzīmēt abu vecāku izglītību un prasmi lasīt ivritā. Tēvs, vadoties pēc S. Foneres memuāriem, ir bijis Voložinas ješivas students un mācījies Talmudu dienu un nakti, bet māte – katru šabatu lasījusi nedēļas nodaļu no Toras ar Rashi (1040–1105) un Abraham Ibn Ezra (1089–1164) komentāriem.³⁷

S. Fonere ir viena no pirmajām sievietēm, kas publicēja daiļdarbu (noveli) nevis jidišā, bet gan ivritā. Piecu ar pusi gadu vecumā meitene lūgusi mātei, lai parunājas ar tēvu un viņš iemāca Sārai ivrita alfabētu.³⁸

2.2.Privātā dzīve. Drīz pēc divdaļu noveles „Ahavat yesharim” publicēšanas 1881. gadā (tās rakstīšanas brīdī S.Fonere joprojām dzīvoja pie vecākiem), 26 gadu vecumā S. Fonere apprecējās ar Yehoshuah Metzah – par divdesmit gadiem vecāku ebreju rakstnieku. Abiem piedzima dēls Njūtons (1882–1964). Tomēr laulība nebija ilglaicīga, jo S. Foneres vīrs

---

³² Ebreju sieviešu enciklopēdijā minēts, ka S. Fonere dzimusi Rīgā, tomēr, citos dokumentos, piemēram, viņas miršanas apliecībā, minēta tieši Žagare. (Skat: by Balin, Carole B. Sarah Feiga Meinkin Foner. Jewish Women's Archive. Pieejams: <http://jwa.org/encyclopedia/article/foner-sarah-feiga-meinkin> (Skatīts: 29.11.15)).

³³ Sinkēviča, E. *Reliģiskā cionisma kustība Latvijā: vēsture, organizācijas, ietekme*, 3.-7.lpp.

³⁴ Sarah Feiga Menkin Foner. (Izziņa par miršanu un memoriāla vieta Pitsburgā) Pieejams: <http://www.findagrave.com/cgi-bin/fg.cgi?page=gr&GRid=102280822> (Skatīts: 24.11.15)

³⁵ ³⁵ Sinkēviča, E. *Reliģiskā cionisma kustība Latvijā: vēsture, organizācijas, ietekme*, 33. lpp.

³⁶ Cohen, M. F. *The Hasidic-Mitnagdi Schism in 'Memories of My Childhood or a View of Dvinsk' by Sarah Feiga Foner: Historical Testimony or Personal Bias?*, 22 p.

³⁷ Foner, Sarah. *A Girl Can't Become a Gaon?*(Mizikhronot Yemei Ne'urei). The Hebrew original appeared in *Shaharut—The Youth* vol. 6 (Sept 1919).

³⁸ Turpat.

iemīlējās citā sievietē, pamezdam S. Foneri stāvoklī vienu. 1885. gadā, palikdama dzīvot vecāku mājā, S. Fonere materiālo apstākļu dēļ apprecējās otrreiz – ar ebreju teātra režisoru Meiru Foneru (1854–1936), kurš bija viņas vecumā, bet nebija tradicionālo ebreju tradīciju ievērošanas piekritējs, kā S. Fonere.³⁹ Tā, piemēram, ir ziņas, ka S. Fonere pati valkāja tallitu⁴⁰, kad lūdzās, un slēpa savus matus zem parūkas.

Kopā ar vīru viņa apceļoja ebreju apmešanās joslas teritorijas, strādāja par skolotāju, līdz pārcēlās uz Polijas pilsētu Lodzu, kur kļuva par vienu no Cionas Meitu Apvienības dibinātājām. Apvienībā jaunām ebreju meitenēm tika mācīts ivrits, ebreju kultūra un vēsture. Jāatzīmē, ka 1903. gadā arī Daugavpilī sāka pastāvēt līdzīga organizācija.⁴¹ S. Fonere piedalījās agrajā Cionistu konferencē.

1903. un 1904. gada mijā S. Fonere dzīvoja Lielbritānijā, bet no 1905. gada (tajā pašā gadā arī šķīrās no vīra) un līdz pat mūža beigām – ASV. No 1909. gada viņa dzīvoja Pitsburgā, kur bija Ebreju kopienas aktīviste un 1913. gadā tika ievēlēta par Jēkaba meitu palīdzības biedrības prezidenti (biedrībā darbojas ap 400 sievietes), strādājot ebreju izglītībā. Šīs ziņas sniedz viņas vecvecmeita Jūda Koena, kura joprojām dzīvo Pitsburgā.⁴²

S. Fonere mirusi 1936. gada 3. martā 83 gadu vecumā.

---

³⁹ Mezach, J. *Lives In the Jewish theatre*. Short biographies of those involved in the yiddish theatre. Pieejams: <http://www.museumoffamilyhistory.com/yt/lex/M/mezach-yehoshua.htm> (Skatīts: 28. 12.2015)

⁴⁰ Talits- īpaši izstrādāts taisnstūra formas apsegs jūdaismā, kas simbolizē Toras svētuma saprašanu. To valkā vīrietis lūgšanas laikā. Dažādiem strāvjiem ir atšķirīgi likumi attiecībā uz talita valkāšanu. Cik noprotams, S. Fonere, būdama sieviete, attiecināja talita valkāšanas noteikumus arī uz sevi.

⁴¹ *Daugavpils*. The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe. Pieejams: <http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Daugavpils> (Skatīts: 29.11.15); *Zionism and Zionist Parties*. The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe. Pieejams: <http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Zionism and Zionist Parties> (Skatīts: 29.11.15)

⁴² Tabachnick, T. First woman Hebrew novelist Sara Foner bucked the times. *The Jewish Chronicle*. Pieejams: http://thejewishchronicle.net/view/full_story/22574830/article-First-woman-Hebrew-novelist-Sara-Foner-bucked-the-times?instance=news_special_coverage_right_column (Skatīts: 28. 12.2015)

3. Sāras Foneres publicēto darbu analīze.

3.1. Memuāri par Daugavpili (1862-1871)⁴³

No Baltijas vēstures pētījuma aspektiem visinteresantākās un arī nozīmīgākās ir S. Foneres atmiņas par Daugavpili. Jāmin, ka no 1656. gada līdz 1893. gadam Daugavpili dēvēja par Borisogļebsku, līdz Aleksandrs III pārdēvēja pilsētu par Dvinsku. S. Fonere arī pilsētu dēvē par Dvinsku – kā tas pieņemts memuāru rakstīšanas brīdī. S. Fonere aprakstīja arī no Daugavpils netālu esošos ciemus. Varam domāt, ka ebreju tauta Borisogļebskas nosaukumu nebija pieņēmusi.

Savās atmiņās S. Fonere apraksta pilsētu no 1962. gada, kad meitene ir apmērām septiņus gadus veca, līdz 1871. gadam, respektīvi, 16 gadu vecumam. Memuārus S. Fonere velta vecākiem.

19. gadsimta Daugavpils apraksti ir īpaši interesanti, jo šajā laikā ir daudz zīmīgu notikumu, kuri zemāk salīdzināti ar vēsturiskās literatūras aprakstiem. Analizējot S. Foneres Daugavpils aprakstus, visgrūtāk ir atpazīt toponīmus un ģeogrāfiskos nosaukumus, ka arī personvārdus, kas dotā pētījuma kontekstā izdevies tikai ap 40% apjomā.

Pati S. Fonere, aprakstot Daugavpili, secināja, ka „*apceļojusi daudzas pilsētas, neviena tik ļoti nepārņem sirdi*”.⁴⁴

Daugavpils arhitektūra.

S. Fonere atzīmē pilsētas arhitektu stingro sekošanu likumiem, piemēram, pilsētas mūri bija vienāda garuma. Interesants ir S. Foneres apraksts par nepāra logu skaitu pilsētas celtnēs (3, 5 utt.) un sarkano līniju pārvilkšanu mājām ar pāra logu skaitu, tomēr zinātniskajā literatūrā pierādījumu šādiem apgalvojumiem nav. S. Fonere piemin, ka lielākā daļa māju Daugavpilī bija veidotas no sarkanajiem ķieģeļiem. Koka māju bija palicis pavisam maz, lielākoties tās atradās t.s. Vecajā pilsētas daļā. No materiālās kultūras pētījumiem par Austrumlatvijas teritoriju 19.-20. gs. mijā var secināt, ka aprakstītas tiek tieši ebreju iedzīvotāju mājas.⁴⁵

Cik noprotams, S. Fonere pilsētu iedala, balstoties uz atrašanās vietu attiecībā uz cietokšņa daļu. Nav izdevies secināt, ko S. Fonere atzīst par Rayphali pilsētas nostūri, bet iespējams, tā ir pilsētas daļa aiz mūra un lietotais toponīms cēlies no ravelīnu nosaukuma (trīsstūra veida nocietinājumi cietokšņa vaļņa priekšā starp bastioniem). S. Fonere to definē

⁴³ Foner, Sarah. *Memories of My Childhood Days or The View of the City of Dvinsk* (Mezikhronot Yemei Yalduti o mareh ha'ir Dvinsk). Warsaw, 1903. Pieejams: www.fonerbooks.com (Skatīts: 29.11.15) :

⁴⁴ Foner, Sarah. *Memories of My Childhood Days or The View of the City of Dvinsk*. No: *A Woman's Voice: Sarah Foner, Hebrew Author of the Haskalah*. First Edition Edition. Translator- Rosenthal, Morris, MA: 2001. Pieejams: www.fonerbooks.com (Skatīts: 29.11.15)

⁴⁵ redakcijas kolēģija: Cimermanis, S. (atb. red.); Jefremova, L.; Mugurēvičs, Ē.; Strods, H.; Stubavs, A. *Apcerējumi par Austrumlatvijas iedzīvotāju materiālās kultūras un dzīves veida vēsturi*. Latvijas PSR Zinātņu Akadēmija, Vēstures institūts, Rīga : Zinātne, 1973., 306. lpp.

šādi: „No citas cietokšņa puses uz vecpilsētu pagarināto ceļu vai ganību, kuru sauc Rayphali”⁴⁶. Vietu, kura atradās Daugavas pretējā krastā no Dvinskas, S.Fonere sauc par Grīvu.⁴⁷

Sociālā dzīve.

No ikdienas dzīves S. Fonere apraksta krīzes situāciju, kad maizes cenas pieauga un naudas vērtība kritās. 19. gadsimtā, neskatoties uz plašo rūpniecības nozīmes pieaugumu, daudzi ebreji bija ļoti nabadzīgi, dzīvoja pārblīvētos miestos, ebreju skaita pieaugums noritēja ātrāk par ekonomisko izaugsmi.⁴⁸ S.Fonere min atsevišķu cienījamu un salīdzinoši turīgu ebreju vārdus, piemēram, tirgotāju Frīdlanderu.

Interesanti ir nostāsti par iepriekšminēto Rayphali pilsētas daļu. S. Fonere raksta, ka šajā pilsētas nostūrī bija īpaši izplatīta noziedzība un zagšana. Tomēr S. Fonere to pārstāsta kā mītu un ļoti tēlaini. Piemēram, tiek aprakstīta kāda sieviete, kura piektdienā turēja sveces sudraba svečturos, „un pēc mirkļa nebija ne sveču, ne svečturu”.⁴⁹ S. Fonerei ir arī pusmitoloģizēti apraksti par to, ka pilsētas cietumos katrā šūniņā (domāta, acīmredzot, ieslodzījuma kamera) bija aizpildīta ar Rayphali iemītniekiem. Minētas liecības par laupītājiem, kas pārgērbās par policistiem, kurus pirms tam nogalināja.⁵⁰ Šajā kontekstā S.Fonere apraksta cienījamu rabīnu Meir Roskhash, kura mērķis bija pretējs – pilsētu atbrīvot no noziedzības. Viņš vēlāk aizbrauca uz Sankt-Pēterburgu.

Atsevišķu nodaļu S. Fonere velta Frīdlanderu ģimenei, kuru apraksta kā modernu. Par Frīdlanderu ģimeni rakstīja arī Latvijas ebreju vēsturnieks M. Bobe, minot, ka Meijers Frīdlanders bija Sanktpēterburgas lieltirgotājs, viņam bija brālis Moiše Arje Leibs un viņu ģimene finansiāli atbalstīja kantora Boruha Leiba Rozavska mācības (viņš vēlāk 48 gadus nostrādāja Rīgas Horālajā sinagogā). Tomēr ir dažas nianse – S. Fonere min uzvārdu Frīdlanders, nevis Frīdlands, turklāt atzīmē, ka bija četri brāļi: trīs vecākie – Robs Meirs, Rebs Mihals, Leibs Māhls – dzīvoja Daugavpilī, bet jaunākais – Māls – bija lieltirgotājs Sankt-Pēterburgā.⁵¹ Gan S. Fonere, gan M. Bobe, aprakstot šo ģimeni, stāsta par mecenātismu, līdz ar to, visticamāk, aprakstīti vienas un tās pašas ģimenes pārstāvji. Frīdlanderi uzskatīja par svarīgu izglītību un par saviem līdzekļiem dibināja ebreju skolu Toras mācībām. S. Fonere atzīmē, ka Frīdlanderi ziedojuši līdzekļus arī mākslai un mūzikai.

⁴⁶ Turpmāk tekstā pilsētas daļa aiz mūra tiks saukta Rayphali, pēc S. Foner.

Foner, Sarah. *Memories of My Childhood Days or The View of the City of Dvinsk*.

⁴⁷ Pēc Vikipēdijas datiem: 19. un 20. gadsimtu mijā arī pretējā Daugavas krastā notika rosīga celtniecība, un 1912. gadā šeit izaugusi apdzīvotā vieta Grīva kļuva par pilsētu. Agrāk uz Kaļķūnas muižas zemes Daugavas krastā atradās Jeruzalemes sloboda, ko vēlāk latvieši sāka dēvēt par Kalkūnes slobodu. Vēlākā Grīvas pilsēta.

⁴⁸ Stranga, A. *Ebreji Baltijā. No ienākšanas pirmsākumiem līdz holokaustam, 14. gadsimts-1945. gads*, 311. lpp.

⁴⁹ Foner, Sarah. *Memories of My Childhood Days or The View of the City of Dvinsk*.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Bobe, M. *Ebreji Latvijā*, 371. lpp.

Ar sajūsmu S. Fonere apraksta Poznaņas rabīna sagaidīšanu Daugavpilī. Uz šo pasākumu sapulcējās lielākā daļa Daugavpils ebreju. Poznaņas rabīns Zeligs Bar Shlomo Orelovitz (1898 - ?) pēdējos mūža gados darbojās mūsdienu Lietuvas Roķišķos.

Konflikti starp hasīdiem un mitnagdiem.

Daugavpilī izveidojās ebreju kopienas, kas runāja poliskā jidišā un kuru reliģiskā virsvadība bija Viļņas rabīni (ne-hasīdiskā rabīnisma piekritēji, respektīvi, mitnagedi). S. Fonere atceras, ka Haskala vēl tikai bija dzimusi. Šis temats ticis atspoguļots S. Foneres memuāros visplašāk. Lasot šos atgadījumus, rodas sajūta, ka S. Fonere apraksta konfliktsituācijas (arī diezgan mitoloģizētas un simboliskas) ar didaktiskiem mērķiem. Piemēram, viņa apraksta situāciju, kad māte palīdzēja hasīdu cepējam⁵², jo viņam vienmēr bija pārogļota maize. Tomēr, aprakstot šī hasīda organizētās svinības, uz kurām bija aicināta arī Menkinu ģimene, tiek minēti kautiņi, kas izraisījās lielā daudzumā patērētā alkohola dēļ. S. Fonere to neapraksta tik radikāli kā P. Vengerova, kuras aprakstos hasīdi ir slinki, neizglītoti dzērāji un vienmēr noziedzīgi (jādomā, ka noziedzīgā Rayphali iedzīvotāji pēc S. Foneres arī bija hasīdi, slikto ebreju piemērs).⁵³

S. Fonere secina, ka pat astoņgadīgie bērni saprata savu piederību vienam no virzieniem un zākāja viens otru. Tiek aprakstīta situācija, kad hasīdu un mitnagedu rabīnu konflikta dēļ neuzticība radās arī pret "savējiem" – mitnagediem piederīgais rabīns M. Frīdlanders uzzināja, ka mitnagedu miesnieka gaļa nav šķīsta, jo miesnieka „rokas aptraipītas ar asinīm” (miesnieka aptraipīšanās, iespējams, jāsaprot simboliski, kā fakts, ka viņš nav krietns savā ticībā)⁵⁴. Tā rezultātā kādu brīdi Daugavpilī mitnagediem bija aizliegts lietot uzturā gaļu. Vēlāk viņi atrada citu miesnieku no Grīvas.

Savukārt starp hasīdiem tajā laikā bija nerakstīta vienošanās, ka dzīvnieku izcelsmes produktus atļauts pirkt tikai no hasīdiem.⁵⁵ S. Fonere stāsta par iedzīvotāju stratificēšanos un ka pat veikalos bija norādīts, vai tajā ir hasīdu vai mitnagedu miesnieku gaļa (interesanti, ka hasīdu miesnieku gaļa S. Fonerei tiek apzīmēta kā „hasīdu kiškas”⁵⁶).

---

⁵² Citāts no padomju pētījuma par Austrumlatvijas teritoriju: *Laikā no 19. gs. 60. līdz 80. gadiem maiznieki saglabāja agrkos darba dalšanas principus: ebreji cepa barankas, klingerus un ražoja konditorejas izstrādājumus, biskvitus un konfektes; krievi cepa dažādas maizes un krievu nacionālos cepumus (pārāgus, kalašus, u. c.). Maiznieki paši ar maizi tirgojās retos gadījumos, viņu produkciju realizēja paši maizes tirgotāji, kuri lielkoties bija ebreji. No:* redakcijas kolēģija: Cimermanis, S. (atb. red.); Jefremova, L.; Mugurēvičs, Ē.; Strods, H.; Stubavs, A. *Apcerējumi par Austrumlatvijas iedzīvotāju materiālās kultūras un dzīves veida vēsturi*, 306. lpp. 84. lpp.

⁵³ Cohen, M. F. *The Hasidic-Mitnagdi Schism in 'Memories of My Childhood or a View of Dvinsk' by Sarah Feiga Foner: Historical Testimony or Personal Bias?*, 37 p

⁵⁴ Foner, Sarah. *Memories of My Childhood Days or The View of the City of Dvinsk*.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Jidišā ar „kishke” apzīmē Austrumeiropā tradicionālu ebreju ēdienu, gatavotu no liellopu iekšējiem orgāniem.

Cionisms.

1888. g., atgriežoties pēc 17 gadu prombūtnes bērņības pilsētā, S. Fonere pilsētu neatpazīst. Viņa secina, ka ebreju kopienai ir labāki apstākļi nekā agrāk - ebreju tautas liktenis ir viņu pašu rokās. Ļoti pozitīvi S.Fonere vērtē Cionistu biedrības, veltot to slavināšanai divas rindkopas. Tomēr, salīdzinot ar P. Rakovskas aprakstiem, S. Fonere ir mērenāka. Viņu vairāk interesē garīgā dzīve, turpretī par 10 gadus vecāko P. Rakovsku – sociāli politiskā situācija. S.Fonere secina, ka Haskala turēja ebrejus kopā, palīdzēja pretoties visiem ienaidniekiem un atnesa arī uzlabojumus – cionismu: „*Pirms Haskalas mēs bijām nejēgas pārējo acīs, ar Haskalu mums ir daudz lielāks spēks.*”⁵⁷

S. Fonere raksta ne tikai par ebreju nacionālo kustību, bet arī par pretēju procesu – ebreju diskriminējošas attieksmes attīstību. Rakstot par antisemitismu, viņa skaidro, ka „*Vācijā bija pirmā vēsma, Kijevā – otra, Bjalostokā – trešā.*”⁵⁸ Par Aleksandra III laiku un tā likumdošanu attiecībā uz ebrejiem viņa raksta kā par daudz mazāk liberālu, minot arī 1881. gada aprīļa Kijevas grautiņu.⁵⁹

Poļu 1863. gada (t.s. janvāra) sacelšanās.

S. Fonere apraksta arī poļu 1863. g. sacelšanos (meitenei tad bija 8 gadi), kas poļu vēstures literatūrā no nacionālās atbrīvošanās kustības viedokļa viennozīmīgi vērtēta kā posms poļu tautas atbrīvošanā no Krievijas Impērijas carisma ar mērķi atjaunot iznīcināto Polijas un Lietuvas valstiskumu⁶⁰, kas bija aktuāls jautājums poļiem visu 19. gadsimtu.⁶¹ Arī S. Fonere raksta, ka poļu sacelšanās bija vērsta pret krievu imperiālismu un pārauga asiņainā cīņā. Poļi raksturoti kā „*cilvēki bez valsts, cilvēki bez atbalsta*”⁶². Poļu nemieri norisinājās daudzos Vitebskas guberņas apriņķos un tika nežēlīgi apspiesti. S. Fonere secina, ka lielākajās Latvijas⁶³ pilsētās, kurās atradās gvarde, bija mierīgi, bet mazajās pilsētās, kur dzīvoja daudz ebreju, notika slaktiņi: „*Viņi [poļi] bija nikni uz krieviem, bet atriebās ebrejiem, kuri nedarīja tiem neko sliktu.*”⁶⁴ S. Fonere piemin ebreju sievieti, kuru mocīja gan krievi, gan poļi, apvainojot neloyalitātē. Visvairāk ebreju cieta šajās pilsētās: Kopishak (Kupišķi ir viens no rajoniem mūsdienu Lietuvā, robežojas ar Biržu rajonu) un Vabalnik (Vabalninkas ir pilsēta Biržu rajonā,

⁵⁷ Foner, Sarah. *Memories of My Childhood Days or The View of the City of Dvinsk.*

⁵⁸ Foner, Sarah. *Memories of My Childhood Days or The View of the City of Dvinsk.*

⁵⁹ aut. kol. Etiners, S., Ben Sasons H. G., Nadele, R., Safrajs, Š., Šterns, M., Tadmors, H. *Ebreju tautas vēsture*, 389.-403. lpp.

⁶⁰ Bijusī Lietuvas dižkunigaitijas teritorija bija pilnīgi iekļauta Krievijas impērijas Ziemeļrietumu apgabala sastāvā, kurā ietilpa Viļņas, Kauņas, Grodņas, Minskas, Mogiļevas un Vitebskas guberņas.

⁶¹ Vēsturnieks Ē. Jēkabsons secina, ka poļu romantiķi uzskatīja, ka Polija- “Tautu Kristus” – sagaidīs savu “trešo dienu”, respektīvi, augšāmcelšanos. (*No: Samborska-Kukuca, D. 1863. gada poļu sacelšanās notikumi Latgalē aculiecinieku liecībās un atmiņās*, 55. - 56. lpp)

⁶² Foner, Sarah. *Memories of My Childhood Days or The View of the City of Dvinsk.*

⁶³ S. Fonere min kopumā savos memuāros Latvijas nosaukumu trīs reizes.

⁶⁴ Foner, Sarah. *Memories of My Childhood Days or The View of the City of Dvinsk.*

mūsdienu Lietuvā), taču precīzi dati par nogalināto ebreju skaitu janvāra poļu sacelšanās laikā nav zināmi.

S.Fonere raksta, ka poļu izraisītā ugunsgrēkā dēļ Daugavpilī nodega puse no mājām, tomēr hasīdu iedzīvotāju daļa cieta vairāk nekā mitnagedu. Visticamāk, aprakstītais fakts par mitnagedu mazāku zaudējumu apmēru ir jāvērtē kritiski un tas tiek darīts pārspīlēti. No otras puses, viņa apraksta mitnagedu lielāku “patstāvību” sakarā ar negaidīto notikumu. Ar “patstāvību” šeit visticamāk jāsaprot palīdzības negaidīšana no municipālajiem spēkiem, jo viņa apraksta, ka Pēterburgas ugunsdzēsēji tika galā ar ugunsgrēku tikai vakarā.⁶⁵

Dzelzceļa būvēšana.

Visnozīmīgākās pārmaiņas Dinaburgas saimnieciskajā dzīvē ienesa dzelzceļa izbūve 1860. gadā. Dzelzceļa līnija Pēterburga-Varšava savienoja Dinaburgu ar Pēterburgu, bet 1862. gadā – ar Varšavu. 1861. gadā sliežu ceļš savienoja Rīgu un Dinaburgu.⁶⁶ Arī pēc S. Foneres aprakstiem dzelzceļa būvēšana bija svarīgs pasākums Daugavpils dzīvē. S. Fonere min, ka dzelzceļš tika uzbūvēts tieši vidū vecpilsētai, tādejādi nesot daudzas izmaiņas. Pirmkārt, tas nesa pozitīvas izmaiņas Daugavpils ebreju kopienā – tika izformēta Rayphali kriminālā sabiedrība.

Negatīvais bija tas, ka dzelzceļš pēc projekta atradās netālu no ebreju kapsētas. Tas radīja finansiālas problēmas ebreju kopienai. S. Fonere piemin, ka katrā mājā radās „spoku stāsti” un ebreju kopienai nācās uzbūvēt jaunu kapsētu, cik noprotams, ētisku apsvērumu dēļ. Iespējams, kā vecākie kapi S. Foneres memuāros minēti Višķu kapi (ne pie Gubiščes ezera Šuņezera pussalā, jo tas būtu pārāk tālu).⁶⁷ S. Fonere raksta, ka sakarā ar dzelzceļa būvi un jaunas kapsētas atvēršanu, ebreju kopiena ieviesusi likumu: bērnus, sievietes un vīriešu apglabāt atšķirīgos sektoros.

Trešais aspekts, kas mainīja dzīvi Daugavpilī pēc dzelzceļa uzbūvēšanas, bija ēku cenu atšķirības jaunajā centrā un vecajā pilsētā. Jaunajā pilsētas daļā zeme bija lēta, jo tā bija pārāk tālu no visām oficiālajām iestādēm, tādēļ zemi jaunajā centrā pirka mazturīgie skolotāji, grāmatnieki.

Ebreji Daugavpilī un karadienests.

Ļoti emocionāli S. Foneres memuāros tiek aprakstīta jauno vīriešu iesaukšana armijā (ebreju iesaukšana Krievijas Impērijas armijā notika no 1829. g.). To viņa apraksta kā ļoti šausmīgu notikumu ebreju kopienas dzīvē. Krievijas Impērijas armijā pastāvēja reliģiska rakstura

⁶⁵ Foner, Sarah. *Memories of My Childhood Days or The View of the City of Dvinsk*.

⁶⁶ *Daugavpils*. The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe. Pieejams: <http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Daugavpils> (Skatīts: 29.11.15)

⁶⁷ *Višķu ebreju kapi*. Pieejams: <http://www.1188.lv/izklaide/objekti/visku-ebreju-kapi/8869636> (Skatīts: 12.01.16.)

ierobežojumi ebrejiem, bet Aleksandra II laikā notika dažādas reformas, kas šos ierobežojumus mazināja. Īpaši svarīgi atzīmēt, ka atcēla nepilngadīgo ebreju iesaukšanu armijā (pirms tam iesauca zēnus pat no 12 gadu vecuma) un arī sāka apbalvot ebrejus līdzvērtīgi kā pareizticīgos.⁶⁸ S. Fonere piemin, ka ebreju zēnu iesaukšanu koordinēja rabīns Kloyna. Iespējams, tas varēja būt cadīks Ha-Koens, kurš dzimis Krustpilī un kurš varētu atbilst pēc darbības gadiem.

S.Fonere apraksta situāciju, kad viens zēns, jau būdams Krievijas impērijas armijā, pēc vairākiem gadiem saticis iesaukšanas dēļ nīsto Daugavpils rabīnu Vitebskā, kur uzzināja, ka rabīns bija arestēts (šo faktu neizdevās identificēt). Tomēr vienlaikus S. Fonerē aprakstītais zēns bija pat pateicīgs rabīnam par iesaukšanu armijā – kaut arī viņš ilgojās pēc mājām, viņš iemācījās krievu valodu un pēc dienēšanas viņam pavērās plašas karjeras iespējas. Pati S. Fonere krievu valodu nepārvaldīja, tādēļ šo niansi attiecināja uz visu Daugavpils ebreju kopienu aprakstītajā laikā.

Tāpat S. Fonere pozitīvi vērtē Aleksandra II reformu, kuras rezultātā dienēšana tika samazināta uz 15 gadiem (agrāko 25 gadu vietā), kas ir vēsturisks fakts. Līdz ar to, S. Fonerē memuāros varam saskatīt ebreju sociālā stāvokļa uzlabošanos Krievijas Impērijas armijā Aleksandra II laikā.

Skolas.

Aprakstot ebreju izglītības iespējas, S. Fonere pauž neapmierinātību. 12 gadu vecumā savā vēstulē Sanktpēterburgas ebreju avīzei „Hayom”, S.Fonere apraksta situāciju, ka, nenokārtojot tikai vienu ivrita valodas eksāmenu, skolnieks netiek atestēts un tiek atstāts uz otru gadu. S. Fonere paskaidro, ka joprojām daudzu ebreju ivrita valodas zināšanas ir nepietiekamas un lielākā daļa ebreju skolnieku nerespektē Aleksandra ģimnāzijas tipa skolas.⁶⁹ Līdzīgu vērtējumu S. Fonere pauž arī par ģimnāzijām Daugavpilī, kur ģimenes vispār baidījās savus bērnus atdot skološanai, pat pie privātskolotājiem. Visticamāk, spriežot pēc S. Fonerē aprakstītā, vecāku bailes varētu saistīt pirmkārt, ar neziņu par skolu struktūru, iekšējo kārtību un neuzticēšanos tai, otrkārt, ar to, ka ejot skolā, bērns spēs mazāk laika veltīt saimnieciskajiem darbiem. S. Fonere apraksta arī gadījumu, kad mecenāts paņēma vienu atraitnes skolnieku un zēns izskolojies varēja palīdzēt pārējiem ebreju kopienas nabadzīgajiem zēniem mācīties.

---

⁶⁸ *Призыв евреев в армию и служба по рекрутскому уставу.* Еврейские корни. Портал по еврейской генеалогии. Pieejams: http://j-roots.info/index.php?option=com_content&view=article&id=235&Itemid=235 (Skatīts:22.06.2016.)

⁶⁹ Letter in Ha-Yom, No. 67, (1886) St. Petersburg.

Pati S.Fonere, kā secina pētnieks M. Koens, visticamāk mācījušies ebreju privātskolā, jo arhīvā nekādas ziņas par to, kur mācījušies Menkinu bērni, nav atrodamas.⁷⁰

3.2. Citi S. Foneres darbi.

1881. gadā 26 gadu vecumā iznāca S.Foneres novele „Taisnīgā mīlestība jeb vajātās ģimenes”.⁷¹ Novele vēsta par 19. gs. Itāliju, par jauku un izglītotu meiteni Fināliju, Francijas ebreju atvasi, kas dzīvo Milānā un iemīlas itāļu ebrejā Viktorā. S. Fonere šajā grāmatā parāda plašas zināšanas par rabīnu un jūdaisma darbiem, ka arī spilgti parāda apgaismotas ebreju sievietes portretu, kura cīnās par viņas tiesībām apprecēt vīrieti, kuru viņa mīl, nevis vadās pēc politiskajiem un finansiālajiem aspektiem. Šī novele turpina Ābrahama Mapu⁷² (1808–1867) idejas, kas ir viņa pirmajā novelē ivritā „Ahavat Ziyyon” (Cionas mīlestība) (1853). Ā. Mapu idejas tolaik bija ļoti populāras, it īpaši ebreju jaunatnes vidū.⁷³

Neskatoties uz S.Foneres pirmās publikācijas aso kritiku, viņa izdeva vēl divus stāstus bērniem, kas arī ir pilni ar Haskalas idejām un diezgan didaktiski.

---

⁷⁰ Cohen, M. F. *Separation along Gender Lines: the Education of Sarah Feiga and Joshua Ber Menkin*, 179 p.

⁷¹ *A Righteous Love or The Pursued Families (Ahavat Yescharim o Hamishpahot Hamurdaqot)*. Part I, Vilna: 1880; Part II, Vilna: 1883

⁷² Ābrahams Mapu (Abraham Mapu (1808 in Viliampolė, Kaunas – 1867 in Königsberg, Prussia) bija Haskalas novelists no mūsdienu Lietuvas teritorijas. Viņa noveles vēlāk tiks uzskatītas par cionisma kustības ievadītājiem, ka arī ebreju romāna izveidotājiem literatūrā.

⁷³ by Balin, C. B. *Sarah Feiga Meinkin Foner*. Jewish Women's Archive. Pieejams: <http://jwa.org/encyclopedia/article/fooner-sarah-feiga-meinkin> (Skatīts: 29.11.15)

Secinājumi

Kā pētījuma rezultātu var minēt faktoloģiskā materiāla bagātināšanos par sievieti, kas savu bērnību un jaunību pavadījusi mūsdienu Latvijas teritorijā un, iespējams, ir viena no ebreju sievietēm-pionierēm, kas rakstījusi ivritā. Ir liels potenciāls turpināt šāda veida pētījumu, identificējot personvārdus, kas minēti S. Foneres memuāros. Lielāko daļu datu par referātā aprakstītajām 19. gs. beigās dzīvojušajām ebreju sievietēm sniedza viņu radnieki, tādēļ joprojām ir daudz iespēju atklāt ziņas vai atstātos un npublicētos memuārus no kādas ebreju sievietes, kas dzīvoja 19. un 20.gadsimta mijā.

Darbā tika analizēti arī citu ebreju sieviešu memuāri, piemēram, Puahas Rakovskas un Polīnas Vengerovas, kas ļauj parādīt ne tikai Latgales ebreju kopienas vēsturi, bet arī salīdzināt ar idejām citās apmešanās joslas kopienās. Tādēļ šāds pētījums ir starpdisciplinārs un strapkulturāls, jo ebreju vēsture nevar tikt skatīta atrauti no kopējā reģiona vēstures, pētot atsevišķi kādas pilsētas vēsturi, jāzina arī sociālpolitiskais fons. S. Fonere emigrēja no apmešanās joslas uz ASV, kas padara šīs sievietes likteni īpaši saistošu.

Joprojām atklāts paliek jautājums par S. Foneres kā ebreju rakstnieces- pionieres lomu un vietu. No vienas puses, S. Fonerei pirmais publicētais darbs izdots 12 gadu vecumā, bet Dvorai Baronai – 14. Tomēr D. Barona kā rakstniece kvantitātes ziņā bija produktīvāka. Līdz ar to, var secināt, ka ebreju sievietes- Haskalas ideju turpinātājas arī bija diezgan aktīvas. Tomēr ebreju sievietēm 19. un 20. gadsimta sākumā vēl trūka plašo iespēju, lai realizētos. Kā to parāda poļu ebreju izcelsmes radikālās cionistes P. Rakovskas piemērs, no 1905.gada ebreju sievietes jau kļūst aktīvas un emancipējas jaunajā modernajā laikmetā, parādās sieviešu cionisma partijas.

S. Fonere savos memuāros par Daugavpili sniedz lielisku laika atspoguļojumu, īpaši reliģiskajos jautājumos, pirmkārt, jau parādot stratifikāciju pilsētā strap hasīdiem un mitnagediem. Pati S. Fonere, līdzīgi, kā P. Vengerova, atbalstīja mitnagedu kustību, tādēļ pilsētas aprakstos hasīdi ir aprakstīti no negatīvās puses, visticamāk, ar didaktisku nozīmi. Galvenais secinājums no reliģiskā aspekta bija par cionisma kā Haskalas ideju turpinājumu. Savukārt no sociālā aspekta S. Foneres bērnības atmiņas par Daugavpili atspoguļo tādus vēsturiskus notikumus kā poļu 1863. gada sacelšanos un Dzelzceļa būvēšanas sākumu Daugavpilī 1860. gadā. Jāsecina, ka katrs no šiem notikumiem iespaidoja vietējo iedzīvotāju dzīvi. S. Fonere ar savas bērnības pilsētas aprakstiem ļāva labāk izprast sociālo dzīvi Aleksandra II valdīšanas laikā, ebreju iedzīvotāju izpratni par dažādiem sociāliem notikumiem, piemēram, izglītību, karošanu, krievu valodas prasmi u. c.

19. gs. ebreju sievietē Austrumeiropā ir interesants strapdisciplinārs pētniecības aspekts, kas būtu jāturpina arī citiem pētniekiem. Un S. Fonere ir tikai viens no piemēriem. Nenoliedzami, ka ir vēl daudz tādu personību, kuru biogrāfijas ir saistītas ar mūsdienu Latvijas teritoriju un par kurām parādās ārzemju pētnieku raksti, bet ne Latvijas historiogrāfijā.

AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

I. Avoti

a) **Foner, Sarah.** *A Woman's Voice: Sarah Foner, Hebrew Author of the Haskalah.* First Edition Edition. Translator- Rosenthal, Morris, MA: 2001. Pieejams: www.fonerbooks.com (Skatīts: 29.11.15) :

Memuāri:

1. *A Girl Can't Become a Gaon?* (Mizikhronot Yemei Ne'urei). The Hebrew original appeared in *Shaharut—The Youth* vol. 6 (Sept 1919). An English translation appeared in *Women's League Outlook Magazine*, (Winter 2000);

2. *Memories of My Childhood Days or The View of the City of Dvinsk* (Mezikhronot Yemei Yalduti o mareh ha'ir Dvinsk). Warsaw, 1903.

Grāmtas, noveles:

3. *A Righteous Love or The Pursued Families* (Ahavat Yesharim o Hamishpahot Hamurdafot). Part I, Vilna: 1880; Part II, Vilna: 1883;

4. *The Treachery of Traitors* (Beged Bogdim). Warsaw: 1891.

Īsie stāsti, vēstules:

5. *The Children's Path* (Derekh Yeladim). Vienna: 1885;

6. Letter in *Ha-Yom*, No. 67, (1886) St. Petersburg.

b. 7. **Rakovsky, Puah.** *My life as a radical Jewish woman : memoirs of a Zionist feminist in Poland.* Edited and with an introduction by Paula E. Hyman; translated from the Yiddish by Barbara Harshav with Paula E. Hyman, Indiana University Press, 2002, 205 p.

II. Literatūra

Publicētie darbi:

1. Andermanis, K; Šturms. *Rokasgrāmata ekskursiju vadītājiem pa Latgali.* Vēstures skolotāju biedrība, 1935.

2. Balin, Carole B. *Sarah Feiga Meinkin Foner.* Jewish Women's Archive. Pieejams: <http://jwa.org/encyclopedia/article/foner-sarah-feiga-meinkin> (Skatīts: 29.11.15)

3. Bobe, Mendels. *Ebreji Latvijā.* Rīga, 2006.

4. Bobe, Mendel. *The Jews in Latvia.* Tel Aviv, 1971, 35 p. Pieejams: <http://www.jewishgen.org/yizkor/latvia1/lat375.html> (Skatīts: 29.11.15)

5. Bohannon, Jeanne Law. Reinhardt University, Waleska, GA. *Review to:* Rosenthal, Morris E. *A Woman's Voice: Sarah Foner, Hebrew Author of the Haskalah.* Wilbraham, MA: Dailey International Publishers, *Women in Judaism: A Multidisciplinary Journal* Spring 2011 Volume 8 Number 1, 2001, p. 1-3.

6. Cohen, Michal Fram. *The Hasidic-Mitnagdi Schism in 'Memories of My Childhood or a View of Dvinsk' by Sarah Feiga Foner: Historical Testimony or Personal Bias?* (original: או היסטורית עדות: פונר פייגה שרה מאת דווינסק העיר מראה או ילדותי ימי מזכרונות בספר מתנגדי-החסידים הפילוג או אישית הטיה) Hebrew Higher Education, Volume 17 (2015), 35-47.
7. Cohen, Michal Fram.. *The historical and literary backgrounds for the development of Sarah Feiga Foner nee Meinkin as a hebrew writer*. Abstract for the master's thesis ,8. p.
9. Dribins, Leo. *Ebreji Latvijā*. Rīga, 1996., 117. lpp.
10. Etingers, S., Ben Sasons H. G., Nadele, R., Safrajs, Š., Šterns, M., Tadmors, H. *Ebreju tautas vēsture*. Nordik, 2007., 281.- 240. lpp.
11. Freeze, ChaeRan Y. Gender and Everyday Jewish Life in Imperial Russia. AJS Perspectives. *The magazine of the association for jewish studies*. Pieejams: <http://perspectives.ajsnet.org/the-peoples-issue/gender-and-everyday-jewish-life-in-imperial-> (Skatīts: 29.11.15)
12. Getz, Mike. *Latvia, Lithuania and Belarus: Affinities and Common Interests*. Presented at the 22nd IAJGS International Conference Latvia SIG Luncheon August 6th 2002; Latvia SIG, Journal of Jewish Geneology in Latvia. Volume 7, Issue I, September 2002, 4-6 p.
13. Morius, Arthur. *Nihilism: Philosophy of Nothingness*. AMF Publishing, 2015, 64 p.
14. Samborska-Kukuca, Dorota. *1863. gada poļu sacelšanās notikumi latgalē aculiecinieku liecībās un atmiņās*. Tulk. Ē. Jēkabsons, Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, 2012. , Nr. 3., 50.-71. lpp.
15. Skota, Džouna Voleha. *Sieviešu vēsture. No: Mūsdienu feministiskās teorijas.*, 205., 460-461. lpp.
16. Stranga, Aivars. *Ebreji Baltijā. No ienākšanas pirmsākumiem līdz holokaustam, 14. gadsimts-1945. gads*. LU žurnāla „Latvijas vēsture” fonds, 2008., 311. – 342. lpp.
17. Šteimanis, Josifs. *Latvijas ebreju vēsture*. Daugavpils, 1995., 160. lpp.
18. Tabachnick, Toby. *First woman Hebrew novelist Sara Foner bucked the times*. *The Jewish Chronicle*. Pieejams: http://thejewishchronicle.net/view/full_story/22574830/article-First-woman-Hebrew-novelist-Sara-Foner-bucked-the-times?instance=news_special_coverage_right_column (Skatīts: 29.11.15)
19. Zelče,Vita. *Nezināmā. Latvijas sievietes 19. gadsimta otrajā pusē*. Rīga, Latvijas arhīvistu biedrība, 2002., 1.-298. lpp
20. Veidlinger, J. Review *Essay From Ashkenaz to Zionism: Putting Eastern European Jewish Life in (Alphabetical) Order*. Association for Jewish Studies, Cambridge University, November 2009, 379-389.

21. Wippman, Constance. *Tales „Without Cosmetics”*. Sarah Foner write lovingly and honestly of her childhood in mid 19 th Century in Dvinsk. Latvia SIG, Journal of Jewish Geneology in Latvia. Volume 6, May 2001, 17-21 p.

22. *Apcerējumi par Austrumlatvijas iedzīvotāju materiālās kultūras un dzīves veida vēsturi*. Latvijas PSR Zinātņu Akadēmija. Vēstures institūts ; [redakcijas kolēģija: S. Cimermanis (atb. red.), L. Jefremova, Ē. Mugurēvičs, H. Strods, A. Stubavs]. Rīga : Zinātne, 1973., 306 lpp.

23. Соболевская О.А. *Проблема преодоления культурных границ в мемуарах еврейских женщин второй половины XIX века*. Народы, культуры и социальные процессы на пограничье: материалы Международной научно-практической конференции, Гродно, 22 – 23 февраля, редкол.: Е.М. Бабосов (отв. ред.) [и др.], 2010. , С. 372-376.

Nepublicētie darbi:

1. Feigmanis, Aleksandrs. Rabīniskā literatūra Latvijā līdz 1940.gadam: virzieni un personības. LU Teoloģijas fakultāte, Disertācija, Darba vadītājs- Dr. Hist. Eccl. Andris Priede, LU TF docents, 2011, 224 lpp.

2. Sinkēviča, Eva. Reliģiskā cionisma kustība Latvijā: vēsture, organizācijas, ietekme. LU Teoloģijas fakultāte, Baznīcas un reliģiju vēstures katedra, Promocijas darbs, Darba vadītājs-profesors Ruvins Ferbers, 2014, 208 lpp.

III Uzziņu materiāli:

Rosenthal, Morris. *Sarah Foner - A Hebrew Author of the Haskalah*. Pieejams: <http://www.jewishmag.com/45mag/froner/froner.htm> (Skatīts: 29.11.15)

Feigmanis, Aleksandrs. *Latvian jewish intelligentsiavictims of the holocaust* . Pieejams: <http://www.jewishgen.org/latvia/LatvianJewishIntelligentsia.htm>(Skatīts: 29.11.15)

Hahn, Barbara. *Rahel Levin Varnhagen*. Jewish Women’s Archive. Pieejams: <http://jwa.org/encyclopedia/article/varnhagen-rahel-levin> (Skatīts: 29.11.15)

Jehoshua Mezach. *Lives In the Jewish theatre. Short biographies of those involved in the yiddish theatre*. Pieejams: <http://www.museumoffamilyhistory.com/yt/lex/M/mezach-yehoshua.htm> (Skatīts: 28. 12.2015)

Freeze, ChaeRan Y.; Hyman, Paula; Polonsky, Antony. *Jewish women in Eastern Europe*. Littman Library of Jewish Civilization, 2005, 470 p. <https://books.google.lv/books?id=M6NtAAAAMAAJ&q=hebrew+woman++latvia&dq=hebrew+woman++latvia&hl=lv&sa=X&ved=0ahUKEwilsDaoLzKAhVH3SwKHWFIAmwQ6AEILDAC> (Skatīts: 29.11.15)

Daugavpils. The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe. Pieejams: <http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Daugavpils> (Skatīts: 29.11.15)

Zionism and Zionist Parties. The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe Pieejams: http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Zionism_and_Zionist_Parties (Skatīts: 29.11.15)

Tzadok HaKohen Rabinowitz. Pieejams: <http://www.geni.com/people/Reb-Tzadok/6000000014886834396> (Skatīts: 29.11.15)

The Dictionary of Jewish Biography. Pieejams: <http://www.amazon.com/The-Dictionary-Jewish-Biography-Cohn-Sherbok/dp/0195223918>(Skatīts: 29.11.15)

Last Folio comes to Daugavpils. The Baltic Times. 2015-01-08 . Pieejams: http://www.baltictimes.com/last_folio_comes_to_daugavpils/ (Skatīts: 29.11.15)

Jewish Gen. Pieejams: <http://www.jewishgen.org/databases/Latvia/AllRussia.htm> (Skatīts: 29.11.15)

A Celebration of woman writers. Jewish writers. Pieejams: http://digital.library.upenn.edu/women/_generate/JEWISH.html (Skatīts: 29.11.15)

Dvinsk Stories. Memories of the Days of My Childhood or A Look at the City of Dvinsk. Pieejams: http://www.eilatgordinlevitan.com/dvinsk/dv_pages/dvinsk_stories_childhood.html (Skatīts: 29.11.15)

Cionisms. Latvijas Enciklopēdiskā vārdnīca. Rīga: Nacionālais apgāds, 2002.

Сионизм. Краткая еврейская энциклопедия, том 7, кол. 870–910. Pieejams: <http://www.eleven.co.il/?mode=article&id=13819&query=%D1%C8%CE%CD%C8%C7%CC> (Skatīts: 24.11.15)

Призыв евреев в армию и служба по рекрутскому уставу. Еврейские корни | Портал по еврейской генеалогии. Pieejams: http://j-roots.info/index.php?option=com_content&view=article&id=235&Itemid=235 (Skatīts:22.06.2016.)